

szélsőségesen összetett alakban jelennek meg (pl.: jonatánalmák betegségei = jonatánalma és betegség, de nem jonatán és alma és betegség).

A tárgyszó értelmezővel egészül ki, feltünteteti a szinonimakapcsolatokat (szimmetrikus relációként, ami lexikai egységként kívánatos a utalásokat), a szakcsoportot (tudományt, szakterületet) feltüntető kódokkal, a "szint" utalásaival (lásd fentebb) együtt. Legyen továbbá lehetőség idegen ekvivalensek megjelenítésére, és maradjon üres hely helyi célokra is. Egyetlen további utalás képzhető el, az LM, amely az összes lehetséges (nem szinonim) kapcsolatot kifejezi. Ezt helyileg finomítani lehet. Az LM szintén szimmetrikusan épül ki.

Földrajzi (hely) és időt (időtartamot, időpontot stb.) kifejező tárgyszavak relatíve ritkák, de az iménti szabály ezek használatára és forrásaira is vonatkozik.

A későbbi fázisban szakcsoportos részek is készülhetnek. Átmenetileg e feladatra (munkaeszközként feltétlenül) az ETO vagy a BSO használható, akár mindkettő.

A tárgyszórendszer rendelkezésre kell álljon géppel olvashatóan, adatbázisba szervezve, és nyomtatott formában is. Aktualizálása évente, később ritkább periódusokban mehet végbe. Fontos tartozéka lennének az egymásra épülő használati szabályzatok, kb. három, fokozatosan finomodó indexelési utasítás az egyszerűtől egy kb. PRECIS-bonyolultságú és magas kvalifikációt igénylő eljárásig. Valamennyi szabályzat minden szinten alkalmazható lenne. E használati szabályok következtében az általános tárgyszójegyzék gyökeresen különbözne minden eddigitől, hiszen az előzőekben említett lényeges részek megadásával az ágazati tárgyszórendszerek és teauruszok is adósak.

Az előterjesztést két szakmai fórum vitatta meg, amelyen az érdekelt könyvtárak vezetői és osztályozási szakemberek vettek részt. Valamennyien egyetértettek az előterjesztés alapkoncepciójával, és a munkák szervezésében is megegyezés született. A munkák kivitelezését és irányítását egy négyfős csoport végzi. A személyi, tárgyi és anyagi feltételek megteremtése folyamatos feladat.

Az előzetes tárgyalások és megbeszélések után 1992-ben megindultak az általános tárgyszójegyzék munkálatai.

Az indulást az tette lehetővé, hogy a Magyar Könyvtárosok Egyesülete az MKM-től nyert támogatásból költségvetési tervében 50 000 Ft-ot elkülönített erre a munkára. Emellett a könyvtári osztály – felkarolva az általános tárgyszójegyzék ügyét – újabb anyagi támogatást ígért az előrehaladáshoz. Mindez reményt ad arra, hogy ebben az évben az előkészítő munkákat elvégezzük. Ezek keretében a következőket terveztük:

- ▶ Az előzetes munkaeszközként használható szakrend kialakításához a BSO lefordítása. (Ez a munka már elkészült.)
 - ▶ A hazai és külföldi források (tárgyszójegyzékek, teauruszok) összegyűjtése.
 - ▶ Az általános tárgyszójegyzék céljainak megfelelő szótárkezelő szoftver kiválasztása.
- Ha sikerül ebben az évben az előkészítést befejeznünk, 1993-tól megindulhat a tárgyszórendszer kialakítása. Nagyon röviden és vázlatosan az alábbi feladatokat kell elvégezni:
- ▶ szógyűjtés, a lexikai egységek szelektálása, rendezése;
 - ▶ az összegyűjtött szóanyag szelektálása, rendezése;
 - ▶ kiegészítő szógyűjtés (ahol ez szükséges);
 - ▶ a szóanyag lektorálása;
 - ▶ a tárgyszavak közötti kapcsolatrendszer kiépítése;
 - ▶ a szintek kijelölése;
 - ▶ az alkalmazási szabályok kidolgozása.

A munka kivitelezésében elsősorban azoknak a kollégáknak a szakértelmére és tapasztalataira kívánunk támaszkodni, akik részt vettek egy-egy szakterület tárgyszórendszerének vagy teauruszájának a kidolgozásában, illetve jelenleg ilyen fejlesztést végeznek.

Igyekszünk megismerni és összegyűjteni azokat a külföldi és hazai tapasztalatokat, amelyek segíthetnek bennünket a munka szervezésében és a kivitelezésben, ezért előre is köszönünk a tárggyal kapcsolatos minden írásbeli és szóbeli észrevétel.

Környei Márta

(Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum)

A dokumentáció és az információ jövője

Fogalmi körülhatárolás

Az információs-dokumentációs (I+D) tevékenység az információ gyűjtését és elosztását jelenti. Ebben nemcsak a *dokumentalista*, hanem a *könyvtáros* és a *levéltáros* is részt vesz. A három partner között szorosabb együttműködésre van szükség. Az információ kiértékelése ma már nem az információt nyújtó dolga, hanem a kérdést feltevő végfelhasználóé.

Különbséget kell tenni a két alapvető használói típus között: az "eddig", visszakeresésre specializálódott szakember (dokumentalista) és az egyre inkább megnyilvánuló végfelhasználó között. A kutatás-fejlesztés és a gyakorlat embere egyaránt a lehető legegyszerűbben, gyorsan, problémamentesen és olcsón akar hozzájutni az aktuális és a legújabb eredményeket tartalmazó információhoz.

Információkeresés

Az I+D tevékenység koronája a keresés. A megtalált és közvetített információ alapján ítélik meg az I+D szervezetet. A keresési apparátus ezért gondos karbantartást igényel. A keresés elve lényegében változatlan, bár az egyes lépések a technikai fejlődéshez igazodnak. A keresési folyamat – szemben a visszakeresés segédeszközeivel (kódok, tezauruszok stb.) – minden szakterületen azonos. A keresés lehet visszamenőleges vagy SDI-típusú. Ez utóbbi jelentősége tovább nő, hiszen számolni kell az egyén számára áttekinthetetlen információözőn növekedésével. Azonban a jövőben is szüksége lesz a felhasználónak arra, hogy közvetlenül is nyomon kövesse szakterületének fejlődését az alapvető publikációk (folyóiratok, szabadalmak, könyvek) folyamatos áttekintésével; ezt kiegészítik a személyes érintkezés révén nyert információk.

Információforrások

A szükséges információkat – a belső források mellett – a világszerte kínált külső adatbázisokból nyerik. A koncentrációval együtt az adatbázis-szolgáltató központok száma várhatóan csökken, s a központok egy-egy szakterület adatbázisait kínálják a felhasználónak, aki így megkímélődik attól, hogy több központnál keresse össze a számára szükséges információt. Egy egyszerű, egységes keresési nyelv kialakításának egyelőre nincs nagy esélye; a menütechnika fokozódó alkalmazása mégis kiindulópontot jelenthet. Ezt a komplex problémát azonban csak a szoftveroldalról, az interfészfejlesztés révén lehet távolról megoldani.

Nőni fog a faktografikus adatbázisok jelentősége; szakértő rendszerek fogják segíteni alkalmazásukat és fejlesztésüket.

A tárolási költségek csökkenésével a teljes szöveget tároló adatbázisok száma növekedni fog a csupán referátumokat tartalmazók rovására, feltéve, ha a várakozások ellenére megoldást lehet találni a teljes szövegben való keresés gyengéinek kiküszöbölésére. A széles sávú átviteli technika az évszázad fordulójára feltehetőleg lehetővé teszi, hogy legalább lokálisan és a nagyobb központok között a képi átvitel is megvalósuljon, s így az adatbázisok a teljes szöveggel együtt a képi anyagot is rendelkezésre bocsáthatják. Az üvegszál-asz infrastruktúra teljes kiépüléséig kombinált megoldások (a képi anyag külön, vagy analóg formában együtt) is hasznosak lehetnek.

Az adatok lehívásával és saját adatbázisba való letöltésével ellensúlyozni lehet az óriási mértékben felduzzadó adattömegek káros hatását a keresés szelektivitására.

Ha az online adatbázisok anyaga optikai lemezen is hozzáférhetővé válik, jelentősen csökkenthetők a távközlési költségek.

Hozzáférés az eredeti dokumentumokhoz

A felhasználónak rendszerint szüksége van arra, hogy betekintsen az eredeti dokumentumba. A 2000.

évre a használó az online keresés során már betekinthet a teljes eredeti szövegbe, hiszen ezt együtt fogják tárolni a referátummal, vagy az eredeti dokumentumokat tároló adatbázisból online lehívható. Ez elsősorban a folyóiratcikkekre, szabadalmakra, egyedi dokumentumokra vonatkozik, s nem, vagy csak nagyon csekély mértékben a könyvekre. Mindez csökkenti a könyvtárközi kölcsönzési és másolási problémákat, és elmozdulást jelent a "papír nélküli" könyvtár felé. A használó természetesen nemcsak a képernyőn tekinthet bele az eredeti dokumentumokba, hanem ki is nyomtathatja őket magának.

Infrastruktúrák

Ahhoz, hogy a várható fejlődéssel lépést lehessen tartani, megfelelő infrastruktúrára van szükség. Meg kell oldani az olyan technikai problémákat, mint pl. az adatbázisok új architektúrájának a megteremtése, a gazdaságos tárolóelemek kifejlesztése, a technikai segédeszközök szabványosítása, valamint a távközlési infrastruktúra nagyvonalú kiépítése.

A számítógép bevonul az egyéni munkahelyekre; ezek kialakítása során tekintettel kell lenni az információs igényekre is. Gazdaságossági szempontból a cél az, hogy az egyszerűbb kereséseket maga a használó végezze el, s csak a nagyobb szakmai felkészültséget kívánó kérdések háruljanak az információs szakemberekre.

A végfelhasználó tehát a jövőben is rá lesz utalva egy olyan szervezetre, amely lehetővé teszi számára a keresést, s rendelkezésére bocsátja az eredeti dokumentumokat és a naprakész információt, oktatással és tanácsadással segíti problémáinak megoldásában. A jövő információs központjának felépítését ez a szükséglet határozza meg.

Az információs központ három összetevője a keresési infrastruktúra, a dokumentumgyűjtemény és a személyzet.

A keresési infrastruktúrának koordinálnia kell a végfelhasználók decentralizált hozzáférését, s lehetővé kell tennie számukra egy egységes keresési nyelv használatát.

A dokumentumgyűjtemény magában foglalja mind a géppel olvasható formában, mind pedig a gépileg nem olvasható formában (papíron, mikrofilmen, avhordozón) rendelkezésre álló szakirodalmat. A helyi gyűjteményen túlmenő irodalmat automatikusan könyvtárközi úton szerzik be.

Az információs központban a feldolgozás és a működtetés a könyvtárosi karakterű információs szakemberekre vár. A használó segítséget és tanácsot vár ahhoz, hogyan kell az információt megszerezni és kiértékelni. Ezért szükség van az információellátás, az automatizálás, és elektronizálás, a távközlés szakembereire is. A szakemberek dolga, hogy felkészítsék és kiképezzék a használókat az információhoz való hozzáférésre és az információk kiértékelésére, s hogy elvégezzék a bonyolultabb kereséseket.

A használaton nyújtott szolgáltatások megkivánják a naprakész információs rendszereket és adatbázisokat. Az információs központoknak lehetőség szerint munkamegosztásban kell gondoskodniuk a szükséges inputról. Ezek az optimális működés, az erőforrások racionális hasznosítása érdekében hálózatban egyesülnek. Így az adatbázisokat közösen építhetik, és közösen is használhatják. Az ebben a tevékenységben részt vevő információs szakembereknek

egységes instrukciók szerint kell dolgozniuk, és egységes képzettséggel kell rendelkezniük. Az automatizálás előrehaladásával az utóbbinak döntő jelentősége lesz.

/GEBHARD, R.: *Zukunft der Dokumentation und Information*. = ARBIDO-R, 5. köt. 2. sz. 1990. p. 31 – 35./

(Papp István)

Sikeres és sikertelen információs központok összehasonlító vizsgálata

Az információs központok (IK) olyan szervezeti egységek, amelyeket azzal a céllal hoztak létre, hogy megkönnyítsék a végfelhasználók számára a számítástechnika alkalmazását (VSZA = End-User Computing = EUC). Ezt a koncepciót először az IBM vezette be Kanadában, 1973-ban. Noha az IK-konceptiót széles körben elfogadták, kevés cég van tisztában a különböző kategóriájú végfelhasználók speciális igényeivel. Ezért az IK-k szolgáltatásait többnyire passzívan kínálják, s a végfelhasználóra van bízva, hogy aktívan forduljon hozzájuk segítségért. Ezen a helyzeten úgy lehet segíteni, ha az IK felismeri a használók igényeit és elvárásait, s ennek megfelelően fejleszti ki szolgáltatásait és termékeit. Így az IK sikere a végfelhasználóknak nyújtott szolgáltatások rendelkezésre bocsátásától, hozzáférhetőségétől és minőségétől függ.

Az ismeretanyagunk a szervezetek életében betöltött növekvő szerepéből következően döntő jelentőségű, hogy a szervezetek kifejlesszék és támogassák a VSZA-t. Egyelőre kevés kutatás folyt ezen a területen, ezért még korainak látszik a VSZA sikerességének mérésére vonatkozó modell kidolgozása. A jelen kutatás kísérlet arra vonatkozóan, hogy többet tudjunk meg a VSZA sikerét, ill. kudarcát befolyásoló tényezőkről.

A számítástechnika sikeres alkalmazása a végfelhasználónál

A VSZA sikerességét mérő eszközök még nem állnak rendelkezésre. Ezért vagy az információs rendszerek (IR) sikerességét mérő eszközöket lehetett alkalmazni, vagy úgy kellett egyes eszközöket módosítani, hogy alkalmasak legyenek a VSZA sikerességének mérésére.

Az IR sikeressége összetett valami, ezért a kutatók sok mérési eljárást alkalmaznak megállapítására. Egyre inkább a *használói megelégedettség* mértéke válik a legfontosabb kiértékelési módszerré. Mivel a VSZA különbözik a hagyományos információs rendszer fejlődésétől, a jelen vizsgálat három módszert is alkalmazott a sikeresség mérésére (lásd az eredeti cikk A, B és C függelékét). Az elsőt a szerzők egyike (Vijayaraman) fejlesztette ki, a másikat Harristől és Brightmantól vették át, a harmadikat pedig külön e

célra dolgozták ki. Az első 21 szempontból vizsgálja a végfelhasználó megelégedettségét a számítástechnikai információs szolgáltatásokkal (a kérdőívre válaszolóknak ötfokú skálán kell kifejeznie értékelését), a második az IK hat jellegzetességét ítéli meg a használóval (ugyancsak öt érdemjeggyel), a harmadik pedig 49 szolgáltatást értékeltet hasonlóképpen.

A kutatás módszertana

A kutatás három fázisból állt: *szelekció, interjúk, felmérés*. Végül is 10 vállalatot választottak ki az előzőleg számításba vett 25-ből; a kiválasztás szempontja az volt, hogy a cég fejlett IK-val rendelkezzen, megfelelő méretű legyen (az IK-k átlagosan 600 végfelhasználót szolgálnak ki, 75 és 2000 fő a két szélső érték), és ne legyen túl messze (a kutatók könnyen elérhessék őket az interjúk lefolytatása végett).

Strukturált és strukturálatlan interjúkat folytattak le az IK-k menedzsereivel. Ezek során részletes háttérinformációkat szereztek az IK-k szervezetéről és menedzsmentjéről, az alkalmazott hardverről és szoftverről, az oktatási módszerekről, arról, miképpen alkalmazzák a végfelhasználók a szolgáltatásokat stb.

A felmérés lebonyolításához az IK-k menedzsereit kérték meg arra, juttassák el mindhárom kérdőívet a véletlenszerűen kiválasztott végfelhasználók különböző kategóriáihoz. A kiosztott kérdőívek száma arányos volt a cég létszámával. Minthogy ilyen felmérések esetében a várható válaszolási arány 30%, 720 kérdőív-csokrot osztottak szét. Visszaérkezett 272 (38%), de közülük csak 238 (33%) volt feldolgozható.

A kutatás eredményei

Az IK-kat a használói elégedettség mértéke szerint három csoportba osztották, majd csak a három legsikeresebbet, és a három legkevésbé sikereset vizsgálták meg közelebbről.

A kiválasztott hat cég különböző iparágakban működik, különböző forgalmat bonyolít le, s alkalmazottaik száma 850-től 25 000-ig terjed. IK-jaik évi költségvetése 130 ezertől 2 millió dollárig, az egy használóra jutó átlagos kiadás pedig 500-tól 6667 dollárig terjed. Az IK-k létszáma 4–14 fő. A létszám képzettség szerinti megoszlása a sikereseknél: 73%